



مقدمه

انقلاب اسلامی ایران با صدور بیانیه گام دوم انقلاب وارد مرحله‌ای تازه از خودسازی، جامعه‌پردازی و تمدن‌سازی شده است. این بیانیه که رهبر معظم انقلاب در چهلمین سالگرد پیروزی انقلاب آن را صادر کرد، نقشه راه آینده ایران را ترسیم و هفت محور اساسی را برای پیشرفت کشور تعیین کرده است. این محورها عبارت‌اند از: علم و پژوهش، معنویت و اخلاق، اقتصاد، عدالت و مبارزه با فساد، استقلال و آزادی، عزت ملی و روابط خارجی، و سبک زندگی.

بدون تردید همه اقشار جامعه در تحقق این هدف‌ها سهم دارند، اما **معلمان** به‌عنوان معماران نسل آینده، نقشی کلیدی و بی‌بدیل بر عهده دارند. یکی از ارزشمندترین و کارآمدترین مجموعه‌هایی که وظیفه نهادینه‌سازی و اجرایی کردن بیانیه گام دوم را بر عهده دارد، **جامعه معلمان** و فرهنگیان کشور است. معلمان با پرورش نسل مؤمن، دانا و توانمند می‌توانند موتور محرکه حرکت به‌سوی تمدن نوین اسلامی باشند.

در ادامه، نقش و مسئولیت معلمان در هر یک از هفت محور اصلی بیانیه گام دوم را به‌صورت کاربردی و راهکار محور بررسی می‌کنیم. این تحلیل با زبانی خودمانی، الهام‌بخش و متعهدانه ارائه می‌شود تا معلمان عزیز بتوانند ایده‌های عملیاتی را در کلاس درس و مدرسه به کار بندند. همچنین، برای هر محور مثال‌هایی واقعی از مدرسه‌های ایران و پیشنهادهایی اجرایی مطرح شده‌اند تا ضرورت ورود فعال معلمان به عرصه تحقق بیانیه روشن‌تر شود.

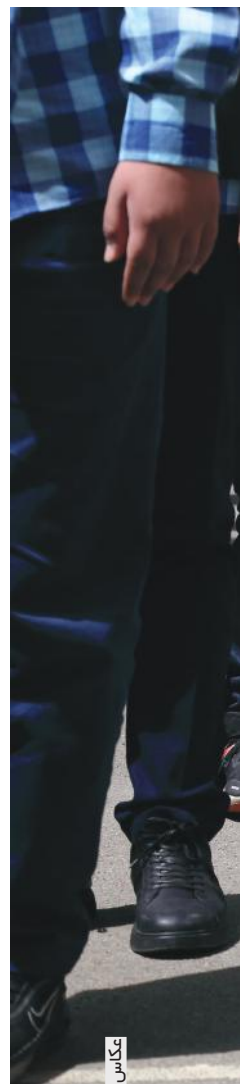
محور اول: علم و پژوهش: معلم، پیش‌برنده پیشرفت علمی

در بیانیه گام دوم انقلاب، علم و پژوهش به‌عنوان اولین توصیه و آشکارترین وسیله عزت و قدرت کشور معرفی شده است. رهبر انقلاب تصریح می‌کنند: «دانش آشکارترین وسیله عزت و قدرت یک کشور است... ما به نیاز کشور به جوشاندن چشمه دانش در میان خود اصرار می‌ورزیم.»

بخش اول معلم
گام دوم

راهکارهای عملی در هفت محور

دکتر محمد نیرو
دکترای برنامه‌ریزی درسی



عکاس: رضا بهرامی

این تأکید نشان می‌دهد که معلمان باید بیش از پیش نقش خود را به عنوان **موتور پیشران علمی** جامعه ایفا کنند. کلاس درس نه صرفاً محلی برای انتقال محفوظات، بلکه باید کانون **شکوفایی استعدادها**ی پژوهشی و تفکر خلاق باشد. معلم با روش‌های تدریس نوین و پژوهش محور می‌تواند روحیه کنجکاوی و جسارت علمی را در دانش‌آموزان زنده کند. به طور عملی، معلم علوم می‌تواند به جای تدریس صرف کتاب، پروژه‌های تحقیقاتی کوچکی به دانش‌آموزان بدهد یا آن‌ها را به مشاهده و آزمایش ترغیب کند. ایجاد فضای سؤال و تفکر نقادانه در کلاس، چراغ علم‌جویی را در دل دانش‌آموزان روشن نگاه می‌دارد.

* ایده‌های اجرایی برای تقویت محور علم و پژوهش در مدرسه

برگزاری مسابقات علمی و نمایشگاه‌های پژوهشی دانش‌آموزی (مانند جشنواره خوارزمی) با هدایت معلمان، تا دانش‌آموزان دستاوردهای علمی خود را ارائه کنند. این رقابت‌ها بر شور و انگیزه علمی می‌افزایند.

تشکیل پژوهش‌سراهای دانش‌آموزی یا انجمن‌های علمی در مدرسه‌ها با مسئولیت معلمان مبتکر، برای فراهم کردن امکانات آزمایشگاهی و کارگاهی به منظور انجام پروژه‌های تحقیقاتی. برای مثال، بسیاری از مدرسه‌های ایران با راه‌اندازی پژوهش‌سرا و المپیادهای علمی توانسته‌اند دانش‌آموزان خود را به سطح جهانی برسانند؛ چنان‌که دانش‌آموزان ایرانی در المپیادهای علمی جهانی افتخاراتی چون کسب رتبه نخست المپیاد زیست‌شناسی ۲۰۲۲ را به دست آورده‌اند.

تشویق دانش‌آموزان به شرکت در مسابقات المپیادهای علمی و طرح سؤال‌های باز در کلاس. معلم می‌تواند با اختصاص زمانی برای ارائه دستاوردهای علمی دانش‌آموزان یا صحبت درباره اخبار جدید فناوری، فضای کلاس را علم‌دوست کند.

مثال واقعی: در یکی از دبیرستان‌های تهران، معلمان با تشکیل باشگاه و باتیک دانش‌آموزی موفق شدند گروهی از دانش‌آموزان را برای شرکت در مسابقه‌های رباتیک آماده کنند. ثمره آن کسب رتبه برتر در مسابقه‌های کشوری بود. این موفقیت حاصل تلاش معلمانی بود که فراتر از کتاب درسی، به دانش‌آموزان انگیزه و مهارت پژوهش دادند. چنین نمونه‌هایی نشان می‌دهند هرگاه معلمی با عشق به پژوهش وارد عمل شود، می‌تواند نسل دانشمندان جوان را پرورش دهد.

* محور دوم: معنویت و اخلاق. معلم، الگوی پرورش معنوی

معنویت و اخلاق زیربنای اصلی جامعه اسلامی و جهت‌دهنده همه حرکت‌های فردی و اجتماعی است. در متن بیانیه تأکید شده است: «معنویت و اخلاق جهت‌دهنده همه حرکت‌ها و فعالیت‌های فردی و اجتماعی و نیاز اصلی جامعه است؛ بودن آن‌ها محیط زندگی را حتی با کمبودهای مادی بهشت می‌سازد و نبود آن حتی با برخورداری مادی، جهنم می‌آفریند.» بنابراین نقش معلم در این محور صرفاً آموزگاری درس‌های علمی نیست، بلکه مربیگری اخلاق و تزکیه نسل آینده است. دانش‌آموزان بیش از گفتار، از رفتار معلمان الگو می‌گیرند. معلم با اخلاق حسنه، انصاف، صداقت و مهربانی خود می‌تواند درس‌های معنوی ماندگاری به شاگردان بدهد. برای مثال، وقتی معلمی در کلاس با همه با احترام رفتار می‌کند، روحیه احترام و خیرخواهی را نیز در دانش‌آموزان تقویت می‌کند. علاوه بر الگوی رفتاری، معلم می‌تواند برنامه‌های ویژه‌ای برای تعالی معنوی دانش‌آموزان تدارک ببیند: از برگزاری مراسم دعا و نیایش صبحگاهی گرفته تا نقل داستان‌های اخلاقی و زندگی بزرگان دین و انقلاب.

ایده‌های اجرایی برای تقویت محور معنویت و اخلاق در کلاس

آغاز کردن روز مدرسه با قرائت کوتاه آیه‌های قرآن، دعایا ذکر حدیث‌های اخلاقی توسط خود دانش‌آموزان. این کار فضای مدرسه را معنوی می‌کند و به دانش‌آموزان آرامش می‌بخشد.

تشکیل گروه‌های بحث اخلاقی یا حلقه‌های معرفت به سرپرستی

معلمان پرورشی، که در آن‌ها دانش‌آموزان در مورد فضیلت‌هایی مانند راست‌گویی، احترام به والدین، کمک به دیگران و... صحبت کنند و تجربه‌های خود را به اشتراک بگذارند.

استفاده از فرصت‌های عملی برای تمرین اخلاق: به عنوان نمونه، سپردن مسئولیت‌های کلاسی به دانش‌آموزان (نوبت‌داری نظافت کلاس، کمک به هم‌کلاسی‌های ضعیف‌تر درسی و غیره) تار و حیه‌ی ایثار و همکاری در عمل آموخته شود.

مثال واقعی: در یکی از مدرسه‌های قم، یک معلم پرورشی، طرحی را با عنوان «هر روز یک فضیلت» اجرا کرد. بدین صورت که هر روز یک صفت اخلاقی (مثلاً راست‌گویی، احترام، امانت‌داری) محور گفت‌وگوی پنج دقیقه‌ای ابتدای کلاس بود و دانش‌آموزان مثال‌هایی از آن فضیلت در زندگی روزمره‌شان را مطرح می‌کردند. این ابتکار ساده باعث شد فضای مدرسه به تدریج به سمت معنویت و اخلاق‌گرایی بیشتر پیش برود و دانش‌آموزان در رفتارهای خود آگاهانه‌تر عمل کنند. معلمان با چنین خلاقیت‌هایی می‌توانند معنویت را ملموس و جذاب به نسل جوان منتقل کنند.

* محور سوم: اقتصاد: معلم، مروج فرهنگ خوداتکایی و کارآفرینی

اقتصاد قوی در بیانیه گام دوم به عنوان یکی از نقاط کلیدی اقتدار کشور یاد شده است. متن بیانیه تصریح می‌کند: «اقتصاد یک نقطه کلیدی تعیین‌کننده است. اقتصاد قوی نقطه قوت و عامل مهم سلطه‌نابذیری کشور است... تأکید بر تقویت اقتصاد مستقل کشور که مبتنی بر تولید انبوه و با کیفیت، و توزیع عدالت محور، و مصرف به اندازه و بی‌اسراف... است.» شاید در نگاه اول نقش معلم در حوزه اقتصاد مستقیم به نظر نرسد، اما فرهنگ‌سازی اقتصادی از مدرسه آغاز می‌شود. معلم می‌تواند روحیه خوداتکایی، صرفه‌جویی، کارآفرینی و حمایت از تولید ملی را در دانش‌آموزان نهادینه کند. نسل جوان اگر از مدرسه یاد بگیرند که چگونه خلاق و مولد باشند، در بزرگسالی به کارآفرینانی موفق و نیرو‌هایی کارآمد تبدیل خواهند شد. برای مثال، معلم می‌تواند مفاهیم ساده‌ای از اقتصاد را در خلال درس‌هایش بگنجاند: مثل آموزش ارزش کار و تولید، تشویق دانش‌آموزان به پس‌انداز و برنامه‌ریزی مالی (هرچند در مقیاس کوچک پول‌توجیبی)؛ آشنا کردن آنان با مشاغل گوناگون و اهمیت هر کار در پیشرفت جامعه. همچنین، معلمان علوم و فنون می‌توانند با پروژه‌های عملی ذهن‌های کارآفرین آینده را پرورش دهند (برای نمونه ساخت محصولات دست‌ساز در کارگاه و تشویق به ارائه ایده‌های نو).



کلاس



ایده‌هایی اجرایی برای تقویت محور اقتصاد در مدرسه

راه‌اندازی بازارچه‌های کارآفرینی و خیریه دانش آموزی با کمک معلمان. در این بازارچه‌ها دانش آموزان محصولات و دست‌سازه‌های خود را عرضه می‌کنند و ضمن کسب تجربه کسب و کار، درآمد حاصل را به امور خیریه اختصاص می‌دهند. چنین برنامه‌ای هم مهارت اقتصادی را تقویت می‌کند و هم روحیه نوع‌دوستی را. به‌عنوان نمونه، برگزاری بازارچه‌های خیریه دانش آموزی در مدرسه‌های کشور نتیجه مثبت داشته است؛ چنانکه در اسفند ۱۴۰۳ دبیرستان دخترانه خدیجه کبری (س) در اصفهان یک بازارچه دانش آموزی با استقبال گسترده برگزار کرد. این رویدادها در عمل درس اقتصاد مقاومتی و مدیریت مالی را به دانش آموزان می‌آموزند.

گنجاندن داستان‌های الهام‌بخش از کارآفرینان موفق ایرانی در محتوای کلاس‌ها. معلم می‌تواند در زنگ انشا از دانش آموزان بخواهد درباره یک کارآفرین یا تولیدکننده ملی تحقیق کنند و آن را در کلاس ارائه دهند تا افتخار به تولید ملی و تلاش اقتصادی شکل بگیرد.

آموزش اصول مصرف به‌اندازه و پرهیز از اسراف در مدرسه. برای مثال، معلم می‌تواند پروژه‌ای برای کاهش مصرف کاغذ یا آب در مدرسه تعریف کند و نتیجه صرفه‌جویی را به دانش آموزان نشان دهد. این کار همسوبا توصیه بیانیه درباره مصرف بهینه و پرهیز از اسراف است.

مثال واقعی: در یکی از مدرسه‌های شهرستانی، معلم اقتصاد با همکاری مدیر مدرسه، طرح «هر دانش آموز یک مهارت» را اجرا کردند. دانش آموزان در طول سال یک مهارت عملی (مثل خیاطی، نجاری کوچک و پرورش گل و گیاه) را یاد گرفتند و محصولات خود را در نمایشگاه پایان سال عرضه کردند. درآمد حاصل از فروش محصولات نیز صرف امور مدرسه و دانش آموزان نیازمند شد. این تجربه نشان داد که حتی در سنین مدرسه هم می‌توان مفاهیم تولید، کار و کارآفرینی را به شکل عملی آموزش داد. چنین دانش‌آموزانی قدر تلاش و تولید را می‌دانند و در آینده اقتصادی کشور نقش سازنده‌تری خواهند داشت.

* محور چهارم: عدالت و مبارزه با فساد: معلم، نهادینه‌ساز عدالت خواهد بود

تحقق عدالت اجتماعی و مبارزه با فساد یکی از آرمان‌های محوری انقلاب اسلامی است که در بیانیه گام دوم نیز بر آن تأکید شده است. در متن بیانیه آمده است: «عدالت و مبارزه با فساد، این دو لازم و ملزوم یکدیگرند. فساد اقتصادی و اخلاقی و سیاسی همچون توده چرکین کشورها و نظام‌هاست.» پرورش نسلی که عدالت‌خواه و فسادستیز باشد، از کلاس درس آغاز می‌شود. معلم می‌تواند با آموزش مفاهیمی چون انصاف، حق‌طلبی، مسئولیت‌پذیری و شجاعت در برابر ظلم، بذره‌های عدالت‌خواهی را در دل دانش‌آموزان بکارد. یکی از رسالت‌های معلمی، تربیت دانش‌آموزانی است که در برابر بی‌عدالتی متفعل نباشند و حساسیت اخلاقی داشته باشند. برای مثال، در محیط مدرسه می‌توان دانش‌آموزان را تشویق کرد نسبت به رفتارهای نادرست (مانند تقلب در امتحان، تبعیض بین هم‌کلاسی‌ها یا تضییع حقوق دیگران) واکنش نشان دهند و آن‌ها را ناپسند بشمارند. همچنین، آشنا کردن نوجوانان با چهره‌های تاریخی و معاصر عدالت‌خواه (مانند مبارزان انقلاب اسلامی، شهیدان و قهرمانان ملی) الهام‌بخش خواهد بود. وقتی دانش‌آموز بداند قهرمانان ملت کسانی بوده‌اند که برای عدالت و رفع فساد قیام کرده‌اند، ارزش‌های عدالت‌طلبانه در وجودش نهادینه می‌شود.

ایده‌های اجرایی برای تقویت

محور عدالت در مدرسه

تشکیل شورای دانش آموزی فعال با نظارت معلمان، به نحوی که دانش‌آموزان یاد بگیرند مشکلات مدرسه یا کلاس را شناسایی و برای حل آن‌ها راه‌حل عادلانه پیشنهاد کنند. معلم می‌تواند نقش راهنما را داشته باشد تا دانش‌آموزان در این تمرین دموکراسی، اصول عدالت (مثل شنیدن صدای همه، رعایت حقوق اقلیت و شفافیت) را تجربه کنند.

تعریف پروژه‌های گروهی عام‌المنفعه: مثلاً جمع‌آوری کمک برای هم‌کلاسی بیمار یا نیازمند، یا پاک‌سازی محیط زیست محله مدرسه. معلمان با سازمان‌دهی چنین فعالیت‌هایی روحیه مسئولیت اجتماعی و عدالت‌پروری را در دانش‌آموزان تقویت می‌کنند؛ چون دانش‌آموز در عمل می‌بیند که می‌تواند برای بهبود وضعیت دیگران اقدام کند.

گفت‌وگو در کلاس درباره مصداق‌های عدالت و ظلم در تاریخ معاصر ایران (بایان ساده و متناسب با سن دانش‌آموزان). برای مثال، معلم تاریخ می‌تواند درباره فساد رژیم طاغوت و ظلم‌هایی که به مردم می‌شد توضیح دهد و سپس دستاوردهای انقلاب در زمینه عدالت را تبیین کند. این مقایسه به دانش‌آموزان کمک می‌کند قدر عدالت را بدانند و از بی‌عدالتی منزجر شوند.

مثال واقعی: در یکی از مدرسه‌های مشهد، معلم مطالعات اجتماعی، با ابتکاری جالب، محاکمه نمادین یک واقعه تاریخی را در کلاس اجرا کرد. او از دانش‌آموزان خواست دادگاهی برای محاکمه عاملان یک حادثه تاریخی بی‌عدالتی (مثل قراردادهای استعماری) تشکیل دهند. دانش‌آموزان در نقش قاضی، دادستان و کیل مدافع ظاهر شدند و استدلال کردند. این فعالیت سرگرم‌کننده، حس عدالت‌خواهی و درک مفهوم مبارزه با ظلم را در دانش‌آموزان تقویت و آن‌ها را نسبت به مفاهیم عدالت اجتماعی حساس‌تر کرد. معلمان با خلاقیت می‌توانند مفاهیم سنگین عدالت و فسادستیزی را به زبانی ساده و عملی به نسل آینده منتقل کنند. *

منابع

۱. خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۷). بیانیه «گام دوم انقلاب» خطاب به ملت ایران. بازیابی شده از: <https://farsi.khamenei.ir/message-content?id=41673>
۲. خبرگزاری جمهوری اسلامی (ایرنا). (۲۸، ۱۴۰۱). تیم المپیاد زیست‌شناسی ایران رتبه اول جهان شد. بازیابی شده از <https://www.ima.ir/news/84829379/>
۳. ارجاع کلی به اسناد بالادستی آموزش و پرورش بسیاری از راهکارهای عملی که در مقاله برای معلمان پیشنهاد شده (مانند آموزش پژوهش محور، تقویت هویت ملی، آموزش مهارت‌های زندگی و کارآفرینی) با اهداف ذکر شده در «سند تحول بنیادین آموزش و پرورش» هم‌خوانی دارد.